

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

Szécsény festői környezetben fekvő, történelmi múltú kisváros Nógrád megyében. A város önkormányzatának képviselő-testülete a település zsidó temetőjét 14/2012. (IV. 25.) számú rendeletével helyi védetség alá helyezte, amint arról Stayer László polgármester és Bárányné Márton Melinda jegyző hivatalosan értesítette Tóth Klárát, a Salgótarjáni Zsidó Hitközség elnökét.¹ (A temető gondozását a salgótarjáni hitközség látja el.) A rendelet a kihirdetését követő napon hatályba lépett. A helyi védelemhez szükséges előzetes értékvizsgálatot Őze János városi főépítész készítette.² Ebben a többi között megjegyzi, hogy a csaknem háromszáz évre visszatekintő hitközség temetője a jelenlegi helyén folyamatosan működve a történelmi városrész nyugati szélén található, több mint ötszáz síremlék található benne, a legrégebbiek, a XVIII. századból valók a temető északi és keleti részén őrzik az itt éltek emlékét. A temető bejárata mellett áll az 1947-ben felállított holokauszt-emlékmű. Az emlékoszlopon több mint háromszáz név olvasható. Ez – miként azt az ugyancsak szécsényi származású, időközben elhunyt, Somogyi Magda „Áldassék, ki igazságosan ítél” című visszaemlékezésében írja – „önmagában véve is iszonyú szám, de ez is még megtoldható a várandós anyák névtelen magzataival, akiket a haláltáborok felé tartó marhavagonokban vetéltek el, meg Rusznyák Rózsi nevével, aki tévedésből kimaradt, azonkívül a szécsényi gyógyszerész házaspárral, Bolgár Miklós és Bolgár Miklósnéval, akik elhurcolásuk reggelén bevették a maguk készítette mérget és a lehetőségekhez képest fájdalommentesen haltak meg azon a szerelvényen, amely az első állomáshelyünkre, egy Szécsényhez közeli gyűjtőtelepre vitt bennünket. A Bolgár házaspárról kevesen tudták, hogy zsidó származásúak, hiszen még fiatal korukban kikeresztelkedtek és asszimilálódási törekvésük bizonyságául „Patika a Szentháromsághoz” címzett gyógyszerterát nyitottak, éppen a Szentháromság-szobor mögött, gondosan ápolva a szobor köré ültetett virágos kertet, valamint a katolikus vallás hagyományait. Több évtizedes fáradozásuk meddőnek bizonyult, a zsidó törvények éppúgy vonatkoztak rájuk is, ahogyan minden más zsidóra. Együtt indultak el velünk, de nem oda érkeztek ahová mi. Amikor Anyám a vonaton ránézett a már mozdulatlaná merevedett házaspárra, jobb keze mutató- és középső ujját a szájához érintette, majd bal tenyerébe dörzsölte – kézmosás jelképeként -, hogy „bróchet” mondhasson, félhangosan mormolta:

¹Szécsény Város Önkormányzata Képviselő-testületének 14/2012 (IV. 25.) önkormányzati rendelete a szécsényi zsidó temető helyi védetség alá helyezéséről.

²Előzetes értékvizsgálat a szécsényi zsidó temető helyi védelméhez. Készítette: Őze János városi főépítész. 2012

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

„Bórüch dájén hóemesz”. Áldassék, ki igazságosan ítél. Ő mondta el a halotti imát a hozzátartozók helyett, szánva az üldözötteket, még akkor is, ha azok hitehagyottak voltak. Sárga csillagos sorstársaink Anyám szemében bűnbocsánatot nyertek.”³ Ugyancsak a temetőben található a lebontott zsinagóga bejáratának rekonstruált kőkerete is. Szécsényben ma egyetlen zsidó sem él, viszont létezik ebben a városkában is, mint mindenütt a magyar vidék kisvárosaiban, falvaiban egy óriási terjengő hiány, a kiirtott zsidók emléke. Ha valami megüresedik, az űrt az emlék tölti ki akkor is, ha a tovább élő nem zsidók ezt igyekeznek minél teljesebben elfelejteni és elfelejtetni. Mégis szomorú a megüresedett ház – ha mások laknak is benne -, a megüresedett falu. A kiüresedésről már a tudományos kiégési szindróma beszél, aminek ezernyi jele van a társadalomban, ha okai sokszor rejtve is maradnak. A következmény a szív és a világ üressége. Nem jó, ha üres a szív. Milyen világot, könyveket, múltmagyarázatokat lehet így az eljövendő nemzedékekre hagyni. Sokféle módon megüresedő és kiégő világunkban a jelenben kellene megtalálni önmagunkat, ha egyáltalán képesek lennénk jól emlékezni mindarra, ami történt. Úgy tetszik, erre ma nem képes a magyar társadalom. Ellenkezőleg, a rossz emlékezés kultúrája folytatódik és erősödik.

Mert igen, a zsidógyűlölet végső szakasza, a holokauszt nem a zsidóság ügye, hanem „csak” a zsidóság mártíriuma. A Soában a zsidókat „csak” megölték. Kik? A nem zsidók. Amint azt Popper Péter is hangoztatja. „a holocaustot nem a zsidók csinálták... a zsidóság ezt elszenvedte... Ez nem zsidó ügy, ez magyar ügy. Magyar csendőrség, magyar rendőrség, magyar jogalkotás, magyar törvényhozás.”⁴ Mindez dokumentált. Minderről tehát tud a világ. De vajon számít-e az, amiről tud? Időnként úgy tetszik, mintha nem számítana. Ami akkor történt, arra nehéz szavakat, kompozíciót és színeket találni, mert irracionális. Viszont jelzi, hogy az irracionalitás is a valóság része. S mert így történt – és így történik – folyamatosan

³Somogyi Magda: „Áldassék, ki igazságosan ítél”, In Palócföld, Salgótarján, 1991. 4. sz. 408

⁴Popper Péter: Az élet sója, Popper Péter videó- és hangfelvételei alapján lejegyezte és szerkesztette Zolnay-Laczkó Katalin, Saxum Kiadó Kft, Budapest, 2011, 92-93

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

szólni kell róla, figyelmeztetni kell rá. A világ ugyanis távolról sem olyan biztonságos otthon, mint hinni szeretnénk. És senkinek sem az. A Soára való emlékezés és emlékeztetés, az elpusztítottak emlékének megőrzése tehát nem gesztus a humanizmus asztalán és nem is pusztán kegyeleti aktus, hanem figyelmeztetés. Azokat is figyelmezteti, akik legszívesebben elfejtenék és elfelejtetnék az egészet, mint valami rossz álmot.

A múlt manipulálásába a történészek egy része is bekapcsolódott. Minden zsarnok mögött ott áll egy történész, hogy a jövő előkészítéséhez a múltat manipulálja. Vannak – és nemcsak áltörténészek –, akik a koncentrációs haláltáborok létét is tagadják. A bukott világ szépítése az általános temetlenség után azt jelenti, vissza akarják adni az önbizalmukat azoknak, akiknek kedves volt a gazság. Másrészt a szörnyszülött eszme az arab világ szélsőséges csoportosulásaiban él tovább, Izrael megsemmisítésére törekedve a fejlett világ lelkiismeretlen, gazdasági érdektől is hajtott segédletével. Komoróczy Géza írja: „Az 1970/80-as évek fordulóján lépett fel a revizionizmus: a Holocaust egészének vagy részének kétségbe vonása, illetve teljes tagadása. A nyíltan vagy rejtetten neonáci irányzat kétségbe vonja, hogy jogos a Holocaust internacionalista magyarázata: tagadja, hogy népirtás történt volna (az általuk használt formula: Auschwitz-Lüge, „Auschwitz-hazugság”, értsd: hazugság, amit a zsidók állítanak Auschwitzról).⁵

Úgy tetszik tehát, hogy a Soával kapcsolatban különösen nem elegendő a történészekre hagyatkozni, akik a történelem, azaz a múlt ellentmondásos, tökéletlen rekonstrukciójára törekednek, a mindenkori jelen érdekeinek – vagy vélt érdekeinek – megfelelő magyarázattal kívánnak szolgálni, időnként a legvisszataszítóbb hamisításoktól sem visszariadva, hanem állandóan szükség van az emlékezet tanúságtételére is. Amint azt Braun Róbert megjegyzi: „Annyi emlékezet van, ahány közösség -, az emlékezet természeténél fogva sokszínű és mégis egyedi. Kollektív, plurális, és mégis egyéni... Az emlékezet a konkrétban gyökerezik: helyekben, gesztusokban, látványokban és tárgyokban... Az emlékezet abszolút, míg a történelem csupán a viszonylagos befogadásra képes... Pierre Nora az emlékezetet – a történelemmel szemben – autentikusnak, közvetíttetlennek, a „valóság” élő és hiteles képének tekinti. Számára az egyéni emlékezet személyessége, a megélt tapasztalat mélysége és hitelessége kínálja a múlt reprezentációjának ideális lehetőségét: az egyéni emlékezetben megőrzött múltkép a személyességen keresztül birtokolja a megjelenítéshez szükséges

⁵Komoróczy Géza: Holocaust. A pernye beleégett a bőrünkbe, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 50

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

autoritást.”⁶ Nemcsak ezért van szükség az emlékezésre. Emlékezni azért kell, mert bizonyos értelemben az ember az emlékeivel azonos. Nem is lehet másként. Az ember azonos azzal, ami megtörtént vele. Az emlékező nemcsak tanúságot tesz – a múlt meghamisításával szemben ez is pótolhatatlanul fontos –, hanem vállalja önmagát. Sara Atzmon izraeli festőművész, aki 1933-ban Magyarországon született és kislánként élte túl a holokausztot, 1992-ben Budapesten rendezett kiállítást.⁷ Egyik rajzának címe „Izrael őrizője”. Ennek több értelme lehet. Csakhogy ez az „őriző” jelen esetben a haláltábor őre, a táboré, amely fölött a halál angyala lebeg. Így volt. És akkor úgy látszott, az a gépfegyveres őr, s az általa képviselt világ volt Izrael őrizője. A gyilkolásban tevékeny és e tevékenységet könnyen elnéző világ. Talán azóta lehet végképp tudni, hogy nem elegendő ez a fajta őrizet, ami csak a halált őrzi. Őrizni az életet kell.

Emlékezni is az életért kell. Még akkor is, ha ez nagy fájdalommal jár. Ugyanakkor rettenetes tudás birtokosává is teszi az emlékezőt, amint arra Aharon Appelfeld is rámutat: „A soá-irodalom a világ új látását jelenti. Auschwitz nem a zsidókkal történt meg, hanem a világgal. A világ más lett. Mondok egy példát. Az összes táborban, az összes gettóban a német tisztek klasszikus muzsikát játszottak. Vagy gyilkoltak, vagy klasszikus zenét hallgattak. A klasszikus zene az európai kultúra szimbóluma. Még inkább, mint az irodalom, mert a zene erősebb és konkrétabb. Bach, Beethoven, Mozart, Brahms. Ez az európai kultúra összegzése – s ez az összegzés hangsúlyosan jelen volt a táborokban... Auschwitz egyszerre volt a halál és a klasszikus zene terepe. A soá után a klasszikus zene ezért új értelmet nyert. Megtelt azzal az eseménnyel, változással, vagy töréssel, ami Auschwitzban, Treblinkában és más helyeken történt. A sok millió halott lelke beköltözött a zenébe. A jó, a kultúra, a szépség, az esztétika fogalma ezután gyökeresen más lett. Levetkőzött előttünk. S azóta már egyetlen érték sem egyszerű, világos, fehéren feketén egyértelmű. Megváltozott a hit a haladásban. Megkérdőjeleződött, hogy a kultúra, a társadalom, sőt a tudomány valóban jó irányba halad-e előre? A Soá megmutatta, hogy amit haladásnak hittünk, az tévedés volt. S hogy az európai kultúrában valami eredendően rossz. Elromlott, lelohadt, korrupt és megtelt gyűlölettel.”⁸ Ennek a tudásnak a birtokában egyetlen ember sem lehet gyanútlan.

⁶Braun Róbert: Holocaust, elbeszélés, történelem, Osiris Kiadó, Budapest, 1995, 61-62

⁷Sara Atzmon: A pokol tornácán, Katalógus, Bevezető: Dr. Schöner Alfréd, Budapest, 1992

⁸Aharon Appelfeld Káin és Ábel narratívája. Kertész Imre Nobel-díjáról, In Izraeli szellem ma (2000-2010), Kőbányai János interjúi, Múlt és Jövő Könyvkiadó, Budapest, 2010, 37-38

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

A „zsidótlanított” Szécsényben egy befalazott zongorát találtak a közelmúltban.⁹ A városüzemeltetési társaság dolgozói egy omladozó önkormányzati épületben a műhely és a hálószoza közti átjáróban befalazva leltek rá a zongorára. A páncéltökés hangszer lábait leszerelték, majd a zongorát élére állították, azután az átjáróba préselték, két oldalról pedig deszkákkal, téglákkal, meg tapétával fedték el egykori tulajdonosaik az avatatlan szemek elől. A városi rendőrkapitányság szomszédságában, a régi zsidó kereskedősoron megtalált kincs előkerülése a véletlennek, pontosabban az épület rogyadozásának volt köszönhető. A hangszer a múlt század húszas, harmincas éveiben Göteborgban készült, Malmsjö márkájú, páncéltökés. Ki és mikor rejtette el, azt még csak találgatják. Meglehet, hogy a deportálás idején, vagy talán előbb, a háborútól féltve rejtették el a kedves hangszert. Mindenesetre a zongora előkerült, egyszer talán színpadra is állítják. Az omladozó ház eltűnt, a klasszikus zene hangjai még fölsendülhetnek, mint azelőtt a ház falai között, és mint később a koncentrációs táborokban. És aki azelőtt játszott rajta? Nincsenek csodák. De üzenetek – lám – még mindig előbukkannak a múltból. Borzongató üzenetek.

Miként a megüresedett városka egykori zsidó lakói is élnek az emlékezetben. Ha vannak is, akik onnan is kitörölnék őket. Nem lehet. Bár – ismétlem – Szécsényben egyetlen zsidó sem él, két könyv is őrzi az emléküket. És őrzi a megsárgult, gyönyörű albumba gyűjtött fotográfiák is, egy levéltári dokumentum-gyűjteményen kívül.¹⁰ Mindkét könyv szerzője Szécsényben látta meg a napvilágot, mindketten túlélők, s miként a soá-irodalom legkiemelkedőbb világirodalmi rangú műveit, például Primo Levi, Elie Wiesel, Kertész Imre és mások könyveit, de még a legegyszerűbb, nem föltétlenül irodalmi értékű lágernaplókat is különös „tintával” és legalábbis jelképesen vérrel írták. A Soával kapcsolatos zsidó emlékezetre ez a legjellemzőbb. Az emberi lét ajándékát jelenti, hogy felidézheti mindazt, ami elmúlt, mindazokat, akik egykor a világot jelentették számára, a szülői ház melegét, a családot, a szülőket, nagyszülőket, testvéreket, a hétköznapi és az ünnepek váltakozását, az arcvonásokat, az arcokat, a szavakat, az utcákat és a tereket, a kerteket, a mezőket, a madarakat, amelyek ott röpködtek a fák között ágról ágra, ahogyan azt kisgyermekként

⁹ (tarnóczi): Befalazott zongorát találtak Szécsényben, In Szuperinfó Magazin, Nógrád megye, 2011. okt.

¹⁰Szederjesi Cecília – Tyekvicska Árpád: Senkiföldjén. Adatok, források, dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról, Studium Libra/Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat-Salgótarján, 2006.

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

először megpillantotta, amikor a világban még nem a gyűlöletet, hanem a csodát látta. A soá borzalmához az is hozzátartozik, hogy megölte a világra való ártatlan gyermeki bizalmat. Mindkét könyv ki nem mondott tanúságtételeihez ez is hozzátartozik. Ami pedig a könyvek műfaját illeti, a szó valódi értelmében egyik sem dokumentum, még kevésbé történelmi mű, jóllehet szerzőik valóságos történetet írtak, minden szavuk hiteles, a gyermekkorról, a családról, a szécsényi szülőhelyről és annak elvesztéséről, s az átélt szörnyűségek után az életbe való visszatérésről szólnak. Egyikük se tért vissza Szécsénybe. Az emlékezés fájdalma lengi be a könyvek lapjait.

A Mexikóban élő Dina Davidovich de Unike Visszatérés az életbe című könyve 1966-ban Mexikóban jelent meg Retorno a la vida címmel spanyol és Return to life cím alatt angol nyelven. A magyar fordítást az utóbbiból Somogyi Magdolna készítette. A szerző magánkiadásában Szécsényben 2001-ben kiadott könyv kereskedelmi forgalomba nem került, az író ajándékként látott napvilágot.¹¹ A Soá idején még nagyközségként funkcionáló nógrádi kisváros híre az író révén így két világnyelven is bekerült az olvasók tudatába. S mindaz, ami a szécsényi zsidókkal történt. A mexikói hivatalos médiában (televízió, rádió, írott sajtó) hosszú ideig foglalkoztak a könyvvel, jóllehet az író nem kalandos, még kevésbé anekdotás élményeket közöl, hanem az életének történetét, a Soában átélteket tárja az olvasó elé intő figyelmeztetésként a XXI. századi emberiségnek, hogy hasonló szörnyűségek ne következhesse be. A könyv sikeréhez minden bizonnyal az is hozzájárult, hogy az író vállalta, az ott lakókkal megismerteti az 1930-as, 1940-es évek Szécsényét, a lakóit és a szokásait, hiszen a könyvében ír olyan hagyományokról is, amelyek csak itt jellemzők, Mexikóban ezek ismeretlenek. Az író 1931-ben született Szécsényben és 1947-ben hagyta el végleg Szécsényt, amikor Mexikóba költözött. A könyv magyar nyelvű kiadásának szerkesztője, a levéltáros Galcsik Zsolt szerint a Davidovich család nevével többször találkozott a levéltári iratokban. Szerinte: „Az idős szécsényiek még emlékeznek Davidovich Ignác kántor úrra, aki az Izraelita Hitközségnek egyben saktere (metszője) is volt.”¹² Ő volt az író édesapja. Neki és a Soá valamennyi áldozatának kíván emléket állítani könyvével az író, aki a magyar olvasókhöz Mexikó Cityben írt üzenetében megjegyzi: „Szécsényhez, a

¹¹Dina Davidovich de Unikel: Visszatérés az életbe, A szerző magánkiadása, A magyar kiadás ügyintézője: Galcsik Zsolt, Szécsény, 2001.

¹²I.m. 4

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

szülőföldhöz elsősorban a boldog gyermekkor emléke fűz, de sajnos ennek képe 1944-ben szertefoszlott. A csendőrök gonosan viselkedtek velünk, majd a deportálásunk napján a község népe is megbélyegzett bennünket. Nem lehet elfelejteni ezt a sok szomorúságot, amelyen keresztül mentünk. Meg tudok bocsájtani, de nem tudok felejteni.”¹³ Mindazonáltal Magyarországra többször hazalátogat, ilyenkor Szécsénybe is elmegy. Ilyenkor első útja mindig a zsidó temetőbe vezet, hogy a nagymama síremlékénél elmondhasson pár fohászt, aztán a deportálási emlékműnél időz végig olvasva a 301 nevet tartalmazó hosszú névsort, ennyi szécsényi zsidót öltek meg. Sétát tesz a zsinagóga, az iskola, a szülői ház környékén is, de ezek már csak az emlékeiben jelennek meg, egyenlők lettek a földdel. Képzeteiben kirajzolódik az édesapa arca, amint a zsinagógában imádkozik Jom Kippur előestéjén.

Dina Davidovich de Unikel életének regényét írta meg, mindazt, amit gyermekként a sárga csillag viselésétől, gettósítástól Auschwitzig és utána más koncentrációs táborokban, Dachauban, Krakkó környékén és másutt átélt. A könyv műfaját tekintve mégsem regény, nem is dokumentumkötet, inkább „csak” fájdalmas emlékezés. Műfajilag talán a memoárhoz áll legközelebb, a visszaemlékezés során költői szépségű részletekben is gazdag, különösen – és ez szinte természetes -, amikor a gyermekkorra, a családra, a nagyközség szűkebb és tágabb közösségére emlékezik. Az író emlékei a szécsényi földbe gyökereznek. Abba a földbe, ahol családja is élt, ahová gyermekkori, vagyis leglényegesebb élményei gyökereztek, amelynek teljes égboltját földbe süllyesztette a holokauszt. Könyvének ez a része azt a világot idézi, amelyről – mert nagyon korán és szinte teljes egészében elpusztították – viszonylag kevés művet őriz a magyar irodalom. Ez a magyar falusi zsidó világ – Szécsény nagyközség volt -, amelynek folklórja és tárgytörténete is eltűnt az ezt hordozó, s az életmódot megjelenítő falusi zsidó gazdálkodó-kereskedő-kocsmáros-fuvarozó emberekkel együtt, akiket persze – ha szóba kerül a múlt, esetleg elvetődik oda a maradék maradéka – még fölemlegetnek a falusiak.

Vihar Béla, akinek volt szécsényi kötődése is, még e világ megsemmisítése előtt írt szép, a szellemtörténeti gondolkodás jegyében fogant esszét arról, hogyan volt jelen a zsidó a magyar tájban, amelynek elválaszthatatlan része, formálója csakúgy, mint a nem zsidó paraszt, akitől

¹³I.m. 10

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

sokszor szinte „csak” vallási hagyománya különbözteti meg. Az 1942-ben írt kis magyar zsidó szociográfiájának befejezéseként megjegyzi, hogy „ha a ma Európán végigrángó földrengés kivetni készül bennünket a magyar tájból, amely hazánk és anyánk nekünk is, mi a rögöket hívjuk tanúságul, amibe apáink csontja keveredett el.”¹⁴ (Ma már tudjuk, hogy elválasztható, a magyar föld és népe kivette a zsidókat.)

Az író persze, ha nem is ír folklórtörténetet, igen érzékletesen szól a Szécsényben élő szokásokról. Számára a lehető legtermészetesebb ez a világ, gyermekkora világa, községe és lakói, a hétköznapok évszakonként váltakozó munka- és életrendje, az állatok ellátása a ház körül, a porta rendben tartása, időnként a készülődés az ünnepekre, a születés és a halál, s mindaz, ami normális körülmények közepette a kettő között történik az emberrel. Ezek nem is lírai elemként jelennek meg a könyvben, hanem szikár leírásként. Nincs bennük semmi egzotikum – legföljebb Mexikóban látszik néha annak -, de annál inkább bennük van az élet, mint a hajdani kislány cipőjének nyoma a porban és a meleg nyári sárban. Dina Davidovich de Unikel nem ír „színesen”, mert nem ilyen az írói természete. Meg azért sem, mert tényeket ír. Sorai tömörek, fogalmazása szikár és pontos. Ez a szikár technika ugyanakkor szinte észrevétlenül vált át a hétköznapi konkrétságból kiindulva az általános érvényű fogalmazásba, gondolati világa egyetemessé tágu, „időtlen” igazsággá válik, miként az élet a szerelemben és a halálban.

Közben persze sok minden történik és van „leírás” is. És van sok kihagyás, ami legalább olyan fontos. A hieroglifák sem mondanak el mindent, mégis mindenről, sőt a Mindenségről szólnak. Erről szól ez a könyv is. Van bennük festménybe illő főutca, ami pompás kis térbe torkollik, méltóságteljes régi katolikus templom a bejárata előtt szépen ápolt kerttel, padokkal, ahol oly jól lehetett üldögélni, beszélgetni. A másik ódon épület a számára ennél is fontosabb zsinagóga, ugyancsak virágos előkerttel, az egyik oldalon sűrű málnabokorsor választotta el a szülőház kertjétől. Szécsénytől pár kilométerre folyik az Ipoly, amelyet Ludánynál sokszor átúsztak és máris az egyik szlovák falucskába értek. „Álomszép a községemet környező vidék kukoricatábláival, búzaföldjeivel. Május havában faluszerte virágozik az orgona, számos orgonabokor nyitja virágát tömör fürtökben, némelyik fehér, némelyik sötét ibolyaszín,

¹⁴ Vihar Béla: Zsidók a magyar tájban, In Ararát, Magyar zsidó évkönyv, Szerkesztette Komlós Aladár, Országos Izr. Leányárvaház, Budapest, 1942-5702/3, 55-64

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

némelyik halványlila. Kis piros vadvirág, a pipacs is ugyanakkor nyílik, sokfajta sárga mezei virág társaságában ékeskedve, gyönyörködtető szíkontrasztokban” – írja.¹⁵ Mindezt a Soá rabolta el Dina Davidovich de Unikeltől is, benne a szécsényi gyerekkort. A könyvet letéve az értő olvasó szíve ezért is olyan nehéz.

Ács Irén nemzetközi hírű fotóművész.¹⁶ Budapesten él, ahol a holokausztot is átvészelte. Szécsényben született 1924-ben, 14 éves korában tanuló lett, majd Székely Aladár híres Váci utcai fényképész-műtermében dolgozott. Az „Ország – Világ” című képes magazin szerkesztőségében volt fotóriporter. Három évtizeden át a világ sok országába eljutott, fényképezett tájakat és embereket, politikusokat, híres művészeket, írókat. Hat fotóalbuma jelent meg, amelyek közül a Palócország címűt a Corvina Kiadó nívódíjjal jutalmazta. Hollókői képeit Tihanyban, Párizsban, Jeruzsálemben és Prágában kiállították, ezekből a felvételekből nyílt meg 1995-ben „Húsvétől karácsonyig” című állandó kiállítása a Világörökség falujában, Hollókőn. 1964-ben a World Press Photo, 1978-ban az Izvesztyija díjat nyerte el. Fényképeit a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára őrzi. Munkássága keresztmetszetét Magyarország Otthon című, 1996-ban megjelent könyve tartalmazza. 1999-ben a Magyar Fotóművészek Szövetsége Életmű-díjjal tüntette ki.

Ács Irén (szülővárosában csak Haas Baby) visszaemlékezése a szécsényi zsidókról *Őrizd meg...* címmel 2000-ben jelent meg a Liget Műhely gondozásában, Levendel Júlia szerkesztésében.¹⁷ A szinte fotóalbumként is forgatható gyönyörű kötet fotográfiáit Ács Irén és Somogyi Magda gyűjtötte, egy részüket Ács Irén készítette. A könyvet a minisztérium oktatási segédanyaggá minősítette,¹⁸ 2003-ban pedig Angliában is napvilágot látott *Keep it safe!* címmel a Boulevard Books gondozásában.

¹⁵Dina Davidovich de Unikel: Visszatérés az életbe, A szerző magánkiadása, A magyar kiadás ügyintézője: Galcsik Zsolt, Szécsény, 2001, 19

¹⁶Ács Irén fotóművész munkássága. 1967-2000, I-II. Kézirat, Összeállította Habik Csaba.

¹⁷Őrizd meg..., Elmondta: Ács Irén, Lejegyezte és szerkesztette: Levendel Júlia, Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 2000.

¹⁸XXVIII/3635-S/2000. számú határozat, Oktatási Minisztérium, Tanterv és Tankönyv Főosztály, Budapest, 2000. okt. 2

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

Még jóval a könyv megjelenése előtt Ács Irén egy interjúban elmondotta: „Harmincöt tagú családomat elpusztították, pedig már az ükapám is Szécsényben élt, nem maradt senkim. Innen deportálták őket Auschwitzba. Mi ezt tudtuk Budapesten, de nem akartuk elhinni. Egy ember ezt képtelen fölfogni. Közvetlenül a felszabadulás után vasúti vagonok tetején, teherautóval indultam Szécsénybe. Amikor hazaértem, láttam, hogy minden igaz. Visszamentem Budapestre, hosszú ideig nem tudtam hazajönni, s azután is, ha Szécsénybe indultam, mindig szembesülni kellett: hol vannak az enyéim, mi történt?... Sokat utaztam a világban. Egyik sem volt akkora utazás, mint az, amikor először kellett aludnom Szécsényben, és nem a szülői házban.¹⁹ Istenek a „Palóc Olimposzon” című fotóalbumának bemutatásakor²⁰ kérdésre válaszolva beszélt ismét a szülőhelyről: „Nagyapámnak kocsmája volt Szécsényben. Ott nőttem föl, szerettem ott lenni. A kocsmában volt három asztal, mindegyiknél mások ültek, az egyiknél a falusiak, a másikonál a tisztviselők, a harmadiknál a zsidók... Nagyapám és édesapám mindegyik asztaltársasággal kommunikált, ahogyan ma mondanák. Egyformán időztek és beszélgettek mindhárom asztalnál. Velük voltam én is....Csak jóval később tudatosodott bennem, micsoda óriási előnnyé vált számomra ez a három asztal... Lényegében ebben a szécsényi kocsmában tanultam meg a demokráciát, annak működését. Később aztán ezt sokan többször is elfelejtették az országban. Nekem azonban életre szóló iskola volt a kocsmá.”²¹

A Haas kocsmát és a benne kicsiben már gyermekként érzékelt társadalmi és kulturális sokféleséget szüntette meg Szécsényben és az egész vidéki Magyarországon a hazai zsidóság szervezett kiirtása, a maradéknak pedig az elűldözése. Ács Irén ezt a folyamatot elsősorban nem a saját képeivel illusztrálja, hanem összegyűjtött családi és más felvételekkel. Ez a személyes indíttatású és hangvétellű krónika pedig az egész folyamat bemutatását szolgálja. Napjainkban, amikor a „magyarságvédelem” képviselői már a parlamentben is ismét hasonló, csak álszentebbül álcázott uszító álérvekkel huzakodnak elő, büntetlenül, a nemzeti sokféleség fölszámolása céljával, mint amelyekkel nyilas elődek fröcskölték tele az országot, mielőtt még a „vitéz” és „becsületes” magyar csendőrség bevagonírozta volna a vidéki

¹⁹Bódi Tóth Elemér: A legnagyobb utazás. Ács Irén újra Nógrádban, In Nógrád, Salgótarján, 1984. dec. 4

²⁰Ács Irén: Istenek a Palóc Olimposzon, Salgótarján, 1994.

²¹Bódi Tóth Elemér: Ács Irén mondja a szülőföld szeretetéről, In Nógrád Megyei Hírlap, Salgótarján, 1994. nov.

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

zsidóságot a haláltáborokba indított szerelvényekbe, bizony van aktualitása az ilyen derűs objektivitással elmesélt szívszorító krónikának, amilyen Ács Irén szécsényi históriája. Az „Őrizd meg...” című emlékezés ugyanis nem egyszerűen önéletírás-kísérlet, sokkal több: krónika Szécsény zsidóságának sorsáról. Ács Irén „megalkotta élete legfontosabb családtörténeti képeskönyvét, mely egyúttal egy magyar város ötvenhat éve eltűnt lakóinak is méltó szellemidézése, hiszen a holokauszt halálos sorsközösségét tömeglényként elszenvedett áldozatoknak visszaadta arcukat, összetéveszthetetlen személyiségüket és egyéni élettörténetüket. Ezúttal így emlékezünk rájuk mi is” – írja a könyv egyik kritikusa a Népszavában.²²

Így emlékezünk arra a hajdani világra is, amely a lapokon ismét életre kel, és mindazokra, akik már nincsenek, és mégis újra vannak e gyönyörű könyvben. Ács Irén az elpusztított családra emlékezik az élőbeszéd közvetlenségével, ugyanakkor – és ez az emlékezés lényegéből következik – szinte megelevenedik az egész megidézett hajdani világ, az akkori nagyközség élete zsidókkal és keresztényekkel, a zsidó elemi a szeretett Deutsch Jenő tanítóval, Fischer Herman rabbival, a polgári iskola, ahol ferences rendi papok és apácák tanítottak, akik közül csak Kránitz rajztanár tűnt ki durva antiszemitizmusával. „És hát Nálunk is zsidó volt az ügyvéd, az orvos... engem például dr. Kardos Sándor, Kardos G. György író nagyapja mentett meg a diftériajárvány idején... Ő szécsényi körorvos volt” – emlékezik Ács Irén.²³ Állami hivatalokban persze igen ritkán lehetett zsidóval találkozni, Szécsényben például csak egy kikeresztelkedett zsidó közjegyző volt. A zsidók itt is, mint mindenütt, polgári életet éltek, a tudást, a tanulást értéknek tartották, ezért nemesak az értelmiségiek, hanem a szűkebb körülmények között élők is igyekeztek taníttatni gyermekeiket.

Ezt a világot törte meg az addig csak ólálkodó antiszemitizmusnak, a folyton gerjesztett gyűlöletnek – bár numerus clausus már 1920-ban volt – meghatározó politikai célok jegyében való szítása, az úgynevezett „zsidótörvények” bevezetése és végrehajtása egészen a

²²Valachi Anna: Egy város nyomtalanul eltűnt lakói. Ács Irén tanúvallomása arról az időről, amikor még Haas Babynak hívták, In Népszava, Budapest, 2000. febr. 11.

²³Őrizd meg..., Elmondta: Ács Irén, Lejegyezte és szerkesztette: Levendel Júlia, Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 2000, 17

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

holokausztig. Ács Irén a zsidóüldözés helyi, szécsényi állomásait közvetlenül nem élte át, akkor már Budapesten élt és dolgozott. Megmenekülését is ennek köszönheti. Somogyi Magda és néhány visszatérő azonban pontosan beszámolt erről.

Miként az is ehhez, a történelem örök szégyenét jelentő történethez tartozik, hogy bár ijesztően sokan voltak a legalábbis néma cinkosságot vállalók, s ezt ma is szívesen eltagadók, akadt példa az emberségre Szécsényben is. Lipthay bárónő, született Odeschalchi Eugénie hercegnő '44 végén válogatás nélkül fogadta be a menekülteket, az üldözötteket.²⁴

Praznovszky Mihály Város a falak között című, a könyv utószavaként közölt esszéjét úgy fejezi be, hogy a szécsényieknek „még nem volt elég időtávlatuk ahhoz, hogy mindazt, ami több száz szécsényivel történt, úgy tekintsék, mint a város hasonló történelmi katasztrófáit. Azt tudták, hogy a felperzselt templomhoz (zsinagógához) vezető durva rengeteg kitisztításához milyen eszköz kell, de hogy a megzavarodott lelkek megtisztulásához mi kell, azt még nem.”²⁵ Ebben is segíthet ez a minden elfogultság nélküli emlékes könyv, persze csak akkor, ha majd a szécsényieknek is egyszer csak lesz elegendő időtávlatuk ahhoz, hogy magukban földolgozzák mindazt, amit földijeikkel, a szécsényi zsidókkal tettek, de legalábbis közönyösen eltűrtek. Ugyanis nem egészen bizonyos, hogy csupán az időtávlal hiányzik. Lehet, hogy inkább a szándék.

²⁴I.m. 44-45

²⁵I.m. 57

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források:

XXVIII/3635-S/2000. számú határozat, Oktatási Minisztérium, Tanterv és Tankönyv Főosztály, Budapest, 2000. okt. 2

ATZMON, Sara

1992 A pokol tornácán, Katalógus, Bevezető: Dr. Schőner Alfréd, Budapest

Előzetes értékvizsgálat a szécsényi zsidó temető helyi védelméhez. Készítette: Őze János városi főépítész. 2012

Szécsény Város Önkormányzata Képviselőtestületének 14/2012 (IV. 25.) önkormányzati rendelete a szécsényi zsidó temető helyi védettség alá helyezéséről.

SZEDERJESI Cecília – TYEKVICSKA Árpád

2006 Senkiföldjén. Adatok, források, dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról, Studium Libra/Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat-Salgótarján, 2006

Befalazott zongorát találtak Szécsényben, In Szuperinfó Magazin, Nógrád megye, 2011. okt.

Szakirodalom:

RÁKOS Imre, SZITA Szabolcs, VERŐ Gábor (szerk.)

2004 Mondjátok el, mi történt! A magyarországi holokausztról. Dokumentumok, tanulmányok, elbeszélések, emlékezések, Ex Libris Kiadó, Budapest

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

LEVENDEL Júlia (szerk.)

2000 Őrizd meg..., Elmondta: Ács Irén, Liget Műhely Alapítvány, Budapest

ÁCS Irén

1994 Istenek a Palóc Olimposzon, Salgótarján

HABIK Csaba (szerk.)

Ács Irén fotóművész munkássága. 1967-2000, I-II. Kézirat

KŐBÁNYAI János

2010 Aharon Appelfeld Káin és Ábel narratívája. Kertész Imre Nobel-díjáról. In Izraeli szellem ma (2000-2010), Kőbányai János interjúi, Múlt és Jövő Könyvkiadó, Budapest

BÓDI TÓTH Elemér:

1984. A legnagyobb utazás. Ács Irén újra Nógrádban, In Nógrád Megyei Hírlap, Salgótarján (1984. dec. 4.)

BÓDI TÓTH Elemér

1994 Ács Irén mondja a szülőföld szeretetéről, In Nógrád Megyei Hírlap, Salgótarján (1994. nov. 13.)

BRAHAM, Randolph L.

1988 A Magyar holocaust, Gondolat, Budapest

BRAHAM, Randolph L. (szerk.)

2007 A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája, Park Könyvkiadó, Budapest

BRAUN Róbert

1995 Holocaust, elbeszélés, történelem, Osiris Kiadó, Budapest

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

DAVIDOVICH DE UNIKEL, Dina

2001 Visszatérés az életbe, A szerző magánkiadása, (A magyar kiadás ügyintézője: Galcsik Zsolt), Szécsény

KOMORÓCZY Géza

2000 Holocaust. A pernye beleégett a bőrünkbe, Osiris Kiadó, Budapest

POPPER Péter

2011 Az élet sója, (Popper Péter videó- és hangfelvételei alapján lejegyezte és szerkesztette Zolnay-Laczkó Katalin), Saxum Kiadó Kft, Budapest

SOMOGYI Magda

1991 „Áldassék, ki igazságosan ítél”, In Palócföld, Salgótarján, 1991. 4. sz. 408

VALACHI Anna

2000 Egy város nyomtalanul eltűnt lakói. Ács Irén tanúvallomása arról az időről, amikor még Haas Babynak hívták, In Népszava, Budapest (2000. febr. 11.)

VIHAR Béla

1942 Zsidók a magyar tájban, In Ararát, Magyar zsidó évkönyv (Szerk.: Komlós Aladár), Országos Izr. Leányárvaház, Budapest, 1942-5702/3

Emlékezés az eltűntekre
Két könyv a szécsényi holokausztról

Tóth Sándor, MA

Tóth Sándor, MA jelenleg modern és bibliai héber nyelvet oktat az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen. A korábban fotóriporterként is tevékenykedő, végzett judaisztika tanár és zsidó közösségi munkás (BA) évekig tanult a Tel Avivi Egyetemen és a Jeruzsálemi Héber Egyetemen. Kultúratörténeti (MA) végzettségét az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen szerezte, ahol jelenleg doktorjelölt.

Sándor Tóth, MA teaches Modern and Biblical Hebrew at the Jewish Theological Seminary - University of Jewish Studies in Budapest, Hungary. The former press photographer studied at the Tel Aviv University and at the Hebrew University of Jerusalem. He holds a BA degree as Teacher of Judaism and in Jewish Social Work. He earned his MA degree in History of Jewish Culture, and at present he studies at the Doctoral School of the Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies.

ABSTRACT

Szécsény, this small town in the vicinity of the Hungarian – Slovakian border, surrounded by mountains lies on the meeting point of different trade routes. Prior to the Holocaust the town hosted a relatively large Jewish community, which was devoured by tragic fate and passing time. Today there are no Jews left in Szécsény. Their bustling community life of the past and their passage to the annihilation are brought to life through the recollections of three Jewish Holocaust survivors, who emigrated from Szécsény. One of them is a renowned writer and one is a famous art photographer. Their narratives are messages for people of today whose experiences also include anti-Semitism, hatred, cynicism and denying the past.

url.: <http://yerushaonline.com/content/?v=dd11e5a22>